

Summary

L.O. Khomenko. **Quantitative Assessment of Acute Ethnic Conflicts.**

The article presents an author's approach to the classification of international and ethnic conflicts. Also substantiates compliance of selected indicators to reality international relations.

УДК 911.3 : 32

С.І. Сюткін, І.В. Зінченко

ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ

В статті розглядаються найважливіші характеристики державних кордонів, зокрема зроблена спроба співставити різні підходи до їх класифікації. Особлива увага приділяється співвідношенню бар'єрної і контактної функцій державних кордонів та утворенню «транскордонних районів».

Постановка проблеми. В географічному дослідженні державних кордонів виділяється декілька головних напрямів. Одна з традиційних практичних задач, до вирішенню якої здавна запрошувались географи, у тому числі й представники фізико-географічних дисциплін – це встановлення державних кордонів. До числа традиційних політико-географічних тем належить також класифікація і типологія державних кордонів за певними ознаками. Нове завдання – комплексна типізація кордонів за сукупністю ознак.

Мета дослідження: вивчити функції державних кордонів та особливості їх впливу на механізми транскордонного співробітництва країн світу.

Виклад основного матеріалу. Державний кордон – це лінія на поверхні Землі (суходолу або водного простору) та уявна вертикальна поверхня, що проходить через неї у повітряному просторі і надрах землі, яка визначає межі території держави, відокремлюючи її від інших держав та відкритих морів.

Кордони можуть формуватися історично, а можуть бути наслідком міжнародно-правових угод після завершення військових дій або політичних переговорних процесів.

Встановлення державних кордонів протікає у два етапи: 1) договірне визначення напрямку та положення кордонів (делімітація з додаванням карти); 2) встановлення кордонів на місцевості (демаркація).

Угоди про делімітацію кордонів зазвичай містяться в спеціальних договорах, мирних договорах, договорах про зміни державної території тощо. Для проведення державних кордонів на місцевості створюються змішані комісії на паритетних умовах.

Вищезазначене розуміння реалій державного кордону складалося протягом століть. Тривалий час межі держав були тим, що відповідає поняттю *рубіж*, і тільки згодом межі й рубежі набули вигляду сучасного кордону. Першим зафіксованим у написаній історії випадком політико-географічного розмежування

було встановлення прикордонного стовпа між Пелопоннесом і Аттикою у II столітті до Р.Х. Одним із найвідоміших в історії оборонних рубежів є «Велика Китайська стіна», яка захищала землеробські райони Китаю від набігів кочівників з півночі. На півдні України збереглися так звані «Троянові вали», що розмежовували землі римських колоній і причорноморські степи. З часів Київської Русі в Україні збереглися залишки «Змійових валів», що були південним рубежем Київської землі, а порубіжним сторожовим пунктом Києва на Дніпрі було городище Родень. Звичайно, і «стіна», і «вали» виконували свою мілітарну функцію епізодично, але кожний, хто за них проходив, мав знати, що до небажаного зайти може бути застосована сила.

І в стародавні часи, і в середні віки порубіжжя кожного державного утворення було місцем як контакту із сусідами, так і організації захисту від них. Скажімо, на придніпровських запорізьких теренах сторожові застави зірко вдивлялися в степ, аби попередити військово вторгнення, але тим же степом йшли чумацькі валки в Крим.

Договірно затверджені кордони, як чіткі лінії розмежування, практикувались у Європі ще в середні віки, але поява системи юридично оформлених кордонів стала можливою в період формування національних держав, а згодом і обов'язковим елементом міжнародно-правових відносин суверенних держав у всьому світі.

Чітко визначені та офіційно визнані кордони – невід'ємний атрибут суверенітету країни. Сучасний світ незалежних держав – це світ, розмежований кордонами. Таким чином, система юридично оформлених кордонів стала природним елементом сучасної світосистеми.

Цілком очевидно, що принцип недоторканості і цілісності державної території органічно поєднується з **принципом непорушності державних кордонів**. Поважання всіма державами непорушності державних кордонів, навіть якщо вони є неоптимальними, вирішення всіх прикордонних питань мирним шляхом – необхідна умова миру в усьому світі. Але цей принцип не означає повної незмінності державних кордонів: випадки невеликих договірних їх змін досить численні.

Існує чимало класифікацій державних кордонів, але практично у кожному випадку вони побудовані лише за однією ознакою. Найперші спроби класифікації відносяться до кінця XIX століття і належать відомому британському політику і дипломату лорду Дж. Керзону. Наукове обґрунтування та подальший розвиток різноманітні класифікації державних кордонів отримали у пізніших працях

Р. Хартшорна, С. Коена (США), В.А. Колосова, М.С. Мироненка, С.Б. Лаврова (СРСР – Росія), Б.П. Яценка (Україна) та інших дослідників [1 – 6].

Так, у **морфологічних класифікаціях** кордони поділяються за конфігурацією. Виділяють державні кордони:

- **астрономічні** – проведені по меридіанам і паралелям (класичний приклад – державний кордон між США і Канадою на захід від Великих озер; кордони багатьох західних штатів у США; зони розмежування в Арктиці і Антарктиді);
- **геометричні** – тобто «проведені по лінійці», найчастіше це відбувається у рідконаселених та малоосвоєних регіонах (такими є державні кордони в районі Сахари, кордон між США та Канадою на Алясці); геометричні кордони часто використовуються і у внутрішньому політико-адміністративному поділі (Австралія, США, Канада та ін.);
- **звивисті** – державні кордони, що проходять по певним природним рубежам або враховують ареали розселення певних етносів, саме вони зустрічаються найчастіше.

Кордони в акваторіях (затоках, протоках, озерах) складної конфігурації проводять через точки, рівновіддалені від точок протилежних берегів, що мають сталі координати. У разі пересихання водойми ця лінія автоматично стає сухопутним кордоном (зауваження є актуальним в зв'язку із пересиханням Аральського моря, загрозою зникнення Мертвого моря тощо).

За природними особливостями кордони поділяються на:

- **гірські (орографічні)** – тобто такі, що проходять по найвищим точкам гірських хребтів і перевалам (франко-іспанський кордон в Піренеях, в Андах – державні кордони між Колумбією і Венесуелою, Аргентиною і Чилі та інші);
- **рівнинні** (виключно такими є державні кордони Білорусі);
- **річкові** (наприклад, між Україною та Румунією – по Тисі і Дунаю);
- **озерні** (між США і Канадою в районі Великих озер);
- **морські** (російсько-український кордон в Азовському морі).

Інша ознака для класифікації – **походження, історія і тривалість існування** державних кордонів. Цю класифікацію інколи називають *генетичною*. У цьому випадку виділяють кордони:

- **антецендентні** («піонерні») – проведені задовго до освоєння та масового заселення території (ті ж самі кордони США і Канади, кордони у Сахарі або на Аравійському півострові та ін.). Такі кордони потім часто заважали соціально-економічному розвитку окремих районів;
- **субсеквентні** («наступні») – це кордони, які виникли вже після формування певних соціально-культурних та економічних спільнот, тому не ігнорують ці

відмінності територій, а більш-менш враховують (кордони між європейськими моноетнічними державами та внутрішні кордони автономій у федеративних державах);

- **«накладені»** кордони встановлювалися на вже заселених територіях з установленим мовно-культурним розмежуванням, але з різних причин ігнорували його. Ці кордони «розрізають» сформовані етнічні, культурні, релігійні та соціальні спільноти (такими у більшості випадків є колоніальні кордони в Африці – вони кардинально не відповідають ареалам розселення найбільших етносів. Навіть в Європі ХХ століття «накладений» кордон поділив не тільки Німеччину, але й місто Берлін, в останньому випадку навіть перетворившись згодом на бетонний мур. Його зруйнували у 1989 році під час об'єднання ФРН та НДР – це стало символом нового часу і початком сучасного етапу розвитку політичної карти світу);

- **реліктові** – успадковані від минулих історичних періодів. Фактори, що обумовили їх виникнення, давно вже втратили своє значення, але кордони зберігаються, оскільки самі вже перетворилися на фактор і результат рівноваги політичних сил між країнами, військово-політичними і економічними блоками та ін. Особливо поширені реліктові кордони у внутрішньому політико-адміністративному поділі, але чимало їх і серед державних кордонів.

Одна з найбільш важливих і складних характеристик державних кордонів – це їх **функції**. Аналіз функцій кордонів тісно пов'язаний з їх морфологією, політичним статусом, давністю існування. Державний кордон, як і будь-яка інша географічна межа, має дві основні функції – **бар'єрну** (фільтрувальну) та **контактну** (комунікаційну). Співвідношення цих функцій є індивідуальним, його специфіка залежить від політичних умов формування державного кордону. Кордон може бути нездоланим бар'єром («залізна завіса», «кордон на замку» часів Радянського Союзу), а може бути обопільною зоною активної економічної взаємодії («Європа регіонів» у ХХІ столітті, Шенгенська угода).

Сьогодні укріплені кордони («лінія Мажино», «лінія Маннергейма» та ін.) втратили своє захисне значення – адже з розвитком новітніх військових технологій держави не розраховують більше на фортифіковані кордони як провідні елементи безпеки. Проте це не означає, що кордони втратили своє значення як позначки територіальної недоторканості.

Через різні варіанти співвідношення зазначених вище бар'єрних і контактних функцій кордону встановлюється взаємозв'язок господарства певної країни із світовим господарством [4].

Бар'єрна функція державного кордону – найбільш потужна, оскільки кожна країна здійснює на своїй території повне та виключне верховенство. Державний кордон відноситься таким чином до числа фронтальних, різких кордонів. Бар'єрна функція проявляється через обмеження умов виникнення різноманітних потоків між країнами. Ця функція полягає у фільтруванні потоків людей, товарів, капіталів, інформації. Для обмеження або й повного припинення руху людей, наприклад, вводяться різноманітні формальності, встановлюються високі митні збори на візи та інше.

Обмеження умов для перетину державних кордонів потоками людей, товарів, капіталів досить розмаїті. *По-перше*, це затрати часу, а відповідно, і коштів на подолання митних формальностей, на збільшення шляху через потребу долати кордон тільки у визначених пунктах; *по-друге*, суттєві незручності через неспівпадіння ширини залізничних колій чи інших параметрів транспортних систем; *по-третє*, витрати на карантин для тварин і рослин; *по-четверте*, експортери змушені пристосовуватися до умов місцевого ринку.

В сучасних умовах спостерігається безумовна тенденція до активізації саме *контактної* функції державних кордонів, що є об'єктивним наслідком процесів інтернаціоналізації господарського життя.

На можливості виконання контактних функцій впливає «вік» кордону. Чим менша тривалість існування даної ділянки державного кордону, тим більша ступінь її бар'єрності: нові кордони порушують механізми господарських та ін. зв'язків, що склалися роками.

«Вибіркова проникність» державних кордонів для різних сфер діяльності суттєво впливає на структуру населення і господарства прикордонних районів. У прикордонних районах сусідніх держав концентруються ті види діяльності, для яких умови у «власній» державі менш сприятливі (так, оскільки заходи з охорони довкілля були прийняті у Швеції раніше, ніж в Норвегії, і є більш суворими, то мешканці Великого Осло давно використовують з рекреаційною метою прикордонні шведські території. Інший приклад: у католицькій Польщі законодавчо обмежені аборти, тому у прикордонних українських містах можна бачити автобуси із специфічними «туристками», що приїжджають в Україну лише на один день для проведення операції).

Прикордонні смуги мають чимало специфічних функцій, зокрема «посередницької» торгівлі та послуг. Низка «карликових» держав – Андорра, Ліхтенштейн та ін. – по суті являють собою суцільні прикордонні зони з надзвичайно розвинутими торговими функціями.

В сучасній Європі набули поширення щоденні трудові поїздки через кордон. Серед інших факторів – різниця у попиті на робочу силу різної кваліфікації по обидва боки кордону, престижність різних видів праці, відмінності в її оплаті. Виник феномен «транскордонних районів» [3].

До складу державної території, крім суходолу та акваторій (територіальні та внутрішні води) входить також і **повітряний простір** над ними. Вже під час Першої світової війни використання авіації суттєво впливало на хід військових дій. Тому у жовтні 1919 року на Версальській мирній конференції було прийнято Міжнародну конвенцію про повітряне пересування, яка вперше закріпила повний і виключний суверенітет кожної держави стосовно повітряного простору над її територією. Однак існує поняття відкритого (міжнародного) повітряного простору. Згідно з нормами сучасного міжнародного права, повітряний простір над відкритим морем, міжнародними морськими протоками та каналами, а також Антарктикою є вільним для польотів повітряних суден усіх держав.

За межами земної атмосфери починається **космічний простір**. У 1967 р. було підписано договір про принципи проведення досліджень і використання космічного простору, згідно з яким усі країни мають рівні права в його дослідженні і використанні. Заборонено виносити в космос об'єкти, що можуть становити військову, екологічну або іншу загрозу планеті.

Висновки. 1. Проблематика дослідження державних кордонів є класичною у політичній географії. Система юридично оформлених кордонів стала важливим елементом сучасного світу. При вивченні стану державних кордонів слід враховувати правові, військові, політичні, економічні та культурні аспекти.

2. В процесі глобалізації акцент у функціонуванні державних кордонів зміщується від проблем локалізації (включаючи делімітацію і демаркацію) до проблем гармонізації їх дії.

3. Не дивлячись на значну кількість «гарячих точок» в світі, об'єктивно саме контактна функція державних кордонів повинна стати провідною.

4. Від співвідношення бар'єрної і контактної функцій кордонів країни, їх типу (по морфології та іншим ознакам, а також їх поєднанням) залежать політичний клімат в регіоні та передумови для успішного співробітництва з сусідами 1-го порядку.

Література

1. Голубчик М.М. Политическая география мира. – С. : СГУ, 1998. – 312 с.
2. Каледин И.А. Политическая география: истоки, проблемы, принципы научной концепции. – СПб: Наука, 1996. – 340 с.
3. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. – М.: Аспект Пресс, 2005. – 479 с.
4. Політична географія і геополітика / За ред. Б.П. Яценка. – К.: Либідь, 2007. – 255 с.
5. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії. – Одеса: Астропринт, 2009. –

544 с. 6. Трохимчик С.В., Федунь О.В. Політична географія світу. – К.: Вища школа, 2007. – 422 с.

Summary

S.I. Siutkin, I.V. Zinchenko. **Functions of the Country Boards.**

The most important characteristics of the country boards are examined in the article, in particular an attempt to compare different methods of their classification was made. The comparison of barrier and contact function of the country boards and formation of the «transboarding regions» is considered in this article very attentively.

УДК 911.3:31.522.4

О.Г. Корнус

ДЕМОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовано вплив демографічної ситуації на формування трудового потенціалу в Сумській області. Досліджено сучасну демографічну ситуацію в регіоні. Охарактеризовано перспективні напрями покращення трудового потенціалу.

Актуальність теми. Дослідження трудового потенціалу завжди актуальне, адже воно забезпечує стійкий соціально-економічний розвиток як України, так і її регіонів. У сучасній літературі можна зустріти багато визначень поняття «трудова потенція», який більшість авторів визначають як ресурс праці, який має у своєму розпорядженні суспільство, або як визначені кількістю фізичних осіб або робочим часом потенційні запаси живої праці, які має у своєму розпорядженні суспільство у певний момент часу. Тобто трудова потенція може розглядатися як сукупність кількісних і якісних характеристик трудових ресурсів [3]. До кількісних характеристик трудового потенціалу відносять чисельність та статеву-вікову структуру населення працездатного віку, а також економічно активне населення молодших і старших вікових груп. Якісні характеристики – швидкість адаптації населення до соціально-економічних умов, що змінюються, рівень освіти і кваліфікації, стан здоров'я, сімейний стан. Трудова потенція суспільства формується під впливом демографічних і соціально-економічних чинників, їх вплив тісно взаємозв'язаний і взаємообумовлений. Демографічні процеси визначають, перш за все, наявну кількість робочої сили та її статево-віковий склад.

Аналіз наукових публікацій. Дослідженню трудового потенціалу присвячено багато наукових праць. Значний внесок у його вивчення зробили: С. Бандур [3], Д. Богиня, Б. Данилишин, В. Джаман, М. Долішній, Т. Заяць, С. Злупко, В. Куценко, Е. Лібанова, О. Торчієв, О. Хомра, Л. Чернюк, М. Чумаченко, Л. Шевченко та інші.